

A szerb Matica Letopis-ának első évtizede*

Az újkori Magyarország nemzetiségei közül több vonatkozásban különleges helyzetük volt a szerbeknek. Betelepítésük túlnyomólag szervezeten, nagyobb tömegben történt, ami egyrészt lehetővé tette számukra összefüggő terület-egységek megszállását, másrészt elősegítette politikai és katonai erőtenyezővé alakulásukat. A török időköt követő első nagyobb (ČARNOJEVIĆ ipeki patriarcha által vezetett 1691-es) bevándorlási hullám idején és ezt követőleg több mint száz évig a szerbek hazája még török elnyomás alatt állott, amely helyzet nemzeti önértéküket ugyan nem csökkentette, kulturális fejlődésüket azonban annál inkább akadályozta. Ugyanakkor a Magyarországra áttelepült szerbség számára a bécsi udvar részéről, főleg politikai számításból engedélyezett privilegizált szervezet és a magyarság kezdeti toleranciája kedvező lehetőségeket biztosított a gazdasági megerősödéssre és a kultúra ápolására. Az a tény, hogy a szerbeknek sikerült kisebb-nagyobb nemzetiségileg homogén körzeteket kialakítani, továbbá az, hogy új hazájukban is megőrizték a szlávok hagyományos közösségi öntudatát és kollektív szervezkedési formáit, eleve biztosítékot jelentett a nagyobb arányú beolvadás ellen és megfelelő bázist nyújtott nemzeti kultúrájuk fenntartása és későbbi továbbépítése szempontjából.

A nemzeti eszmének a jozefinista elnyomás után az egész Habsburg birodalomban való újraéledése időszakában a magyarországi szerbek meg tudták szilárdítani egyházi és kulturális szervezeti kereteiket. Nemzeti öntudatuk emelkedése szempontjából döntő jelentőségű volt Szerbiában 1804–1812 közötti dicsőséges népi megmozdulások útján önerejéből való de facto felszabadulása. Másrészt a magyarhoni városokban letelepült szerbség szorgalma és gazdasági érzéke folytán anyagilag is megerősödött, és a hazai körülmények között a polgárosodás viszonylag magas fokára emelkedett. Mindezen tényezők összehatásaként a magyarországi szerbség körében is igény jelentkezett a nemzeti kultúrájának most már tervszerű fejlesztésére.

Ez az igény annál inkább indokolt és sürgető volt, mivel a több mint négy-évszázados nemzeti elnyomásból éledő anyaország kapacitása a kulturális expanzió tekintetében még alacsony szinten állott. Szerbia nemzeti kultúrája

* A felhasznált forrásmunkák közül a fontosabbak: MILISAVAC, Ž.: *Matica Srpska 1826–1964*. Novi Sad, 1965. 312 p.; MALETIN, M.: *Sadržaj Letopisa Matice Srpske 1825–1950*. Novi Sad, 1968. 498 p.; LESKOVAC, M.: *Georgije Magarašević, osnivač Letopisa*. Letopis 1950. 365. k. 123–148.; PETROVIC, M.: *Letopis Matice Srpske tridesetih godina XIX veka*. Letopis 1950. 365. k. 233–258.; ARATÓ Endre: *A nemzetiségi kérdés története I*. Bp. 1960. 413 p.; CSUKA Zoltán: *A jugoszláv népek irodalmának története*. Bp. 1963. 556 p.; BALÁS-PIRI Aladár: *Magyar–szerb irodalmi kapcsolatok*. Pécs, 1937. 51 p.

ez időben még túlnyomóan a nép spontán érzelmeit kifejező, ismeretlen tehetségek által formábaöntött, szájhagyomány útján terjedő népi líra volt. Az államszervezés elemi gondjaival küszködő Szerbia pillanatnyilag még ezek publikációja számára sem tudott megfelelő keretet biztosítani. Ennek következtében a szerb kulturális megújulás szellemi vezére Vuk Stefanović KARADŽIĆ is Bécsbe költözött és itt jelentette meg nagyhatású népdal és népmese gyűjteményét, valamint a szerb irodalmi nyelv megteremtése szempontjából döntő jelentőségű szótárjait és almanachjait. A bécsi szerb kereskedőtársadalom öntudata és áldozatkészsége tette lehetővé az első jelentősebb szerb folyóiratok (*Serbskije Novini* 1781, *Slaveno-Serbskije Vedomosti* 1792), majd a Dimitrije DAVIDOVIĆ szerkesztette (1813–1822) komoly hetilap, a *Serbske Novine* megjelenését is.

A 19. század elejére már kialakult a magyarországi szerbek kulturális fejlődésének két központja: az ország belsejében Pest és Buda, a déli határszélen pedig Újvidék, a mai Novi Sad. Budán már a felszabadulás, Pesten pedig az első nagyobb betelepülések óta jelentős számú (főleg szőlőművelést és kereskedést folytató) szerb lakosság élt, amelynek polgárosodási és vagyonosodási folyamata akkor még a magyarságét jóval megelőzte. A kulturális élet élénkítése azonban lényegileg párhuzamos vonalon haladt, amit szemléltet az is, hogy a nagyszombati egyetem Budára, ill. Pestre való költözése (1777, 1784) és Stefan NOVAKOVIĆ bécsi szerb cirill betűs nyomdájának Budára kerülése, ill. az Egyetemi Nyomda által való megvásárlása (1796) időbelileg is szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Ugyanakkor délen az összefüggő szerb nyelvterület határán, a pétervári erőd védelme alatt, főleg a török elől menekült szerbek első településéből hamarosan városi rangra emelkedett (1747) Újvidéken már 1790-ben működött nyomda. A szerbség itt hozta létre magyar anyaországi első gimnáziumát (1810), amelynek tanárai a szerb kultúra fejlesztésének legelkesebb apostolai voltak.

A magyarországi szerbek nagy hírű folyóirata a *Letopis* (az első számon szereplő megnevezése: *Serbske Lbtopisi*¹ — jelenlegi nevén *Letopis Matice Sprske*) fennállásának egész tartama alatt a legszorosabb kapcsolatban volt a Matica Serbska-val, a reformkorszakban létrejött és azóta is virágzó szerb közművelődési egyesülettel. A *Letopis* megalapítása azonban időben megelőzte a Matica-ét, sőt az utóbbi megalapításának formális jogcíme éppen a folyóirat fenntartásának biztosítása volt. Lényegében mind a folyóirat, mind az egyesület létrejötté ugyanazon kultúrszomj megnyilvánulása volt, amely a kultúra fejlesztése érdekében elsőrendű szükségletnek minősítette a szervezett keretek biztosítását.

A *Letopis* létrehozását közvetlen kiváltó ok a DAVIDOVIĆ szerkesztette bécsi *Novine Serbske* 1822-ben való megszűnése volt. Ez indította az újvidéki szerb

¹ A folyóirat neve az idők folyamán többször változott. A vizsgált időszakban a belső címlapon az 1825. évi 1. számtól az 1830. évi 20. számig *Serbske Lbtopisi*, a 21. számtól kezdve az 1834. évi 36. számig *Serbskij Lbtopis* (lággyító jellel), a borítólapon a 2. számon *Lbtopisi*, a 4. számtól kezdve végig *Lbtopis* szerepel. A *Serbske Lbtopisi* egyesek szerint többes alanyeset (vö. a *Jahrbücher* kifejezéssel), mások szerint egyes birtokos eset (vö. a *C. Taciti Historiarum Liber primus* szerkesztésmóddal). Szövegbeli hivatkozásokban a folyóiratot általában *Serbsku Lbtopis* néven jelölik. A *Lbtopis* szót eleinte, orosz mintára nőneműnek tartják, de a 21. számtól kezdve hímneműnek tekintik. L. Josifović S.: *Promene u nazivu Letopisa*. *Letopis Matice Srpske* 1950. 365. k. 212.

értelmiség néhány kiemelkedő egyéniségét, elsősorban Lukian MUŠICKI-t (1777—1835), a szerzetesből később püspöki rangra emelkedett, de haladó szellemű és nagyműveltségű irodalmárt, a pszeudoklasszikus költészet kimagasló, a maga korában népszerű és ünnepeelt képviselőjét, Jozef ŠAFARIK-ot (1795—1861), az európai hírű szlovák szlavistát (aki 1819—1825 között az újvidéki szerb gimnázium igazgatója volt), Milovan VIDA KOVIĆ-ot (1780—1841), korának népszerű lovagregény íróját, a külföldi romantika témáinak szerb adaptálóját és másokat egy hazai szerb tudományos—irodalmi folyóirat meg alapítására. A lapot megindulása idején VUK KARADŽIĆ is erkölcsi támogatásáról biztosította, az alapítók nagy része pedig rokonszenvezett a VUK-féle nyelvújítás célkitűzéseivel, a népi nyelv szokincsével felújított eleven és közérthető modern irodalmi nyelv létrehozása és a helyesírásnak a fonetikával való összhangba hozása gondolatával.

A folyóirat szerkesztését, az újvidéki csoport egyik fiatalabb tagja, Djordje MAGARAŠEVIĆ (1791—1830) író-tanár vállalta, akit az alapítók többsége széles körű műveltségére és aktív egyéniségére tekintettel a szerkesztésre viszonylag legalkalmasabb személynek tartott. A szerémségi születésű MAGARAŠEVIĆ a pesti egyetemen szerzett filozófiai végzettsége és a horvátországi Karlócán folytatott teológiai tanulmányai alapján e város szerb gimnáziumában kezdte el tanári működését, majd 1817-ben került át az újvidéki gimnáziumhoz. A *Letopis* szerkesztésének elvállása előtt jelent meg egy kora politikai történelmével foglalkozó önálló műve, egy történelmi tárgyú fordítása, majd 1828-ban jelentette meg Szerbiai utazás című útleírását.² MAGARAŠEVIĆ széles látókörű és gyakorlati érzéssel rendelkező egyéniség volt, aki az időszerű problémák megoldásánál a különböző szempontok összeegyeztetésére és a személyi ellentétek tompítására törekedett. Szerkesztőségének ideje alatt a két legjelentősebb probléma a nyelvújítás, ill. a helyesírás kérdésében való állásfoglalás és a folyóirat profiljának meghatározása volt.

Az alapítók megbízásából Jovan HADŽIĆ (1799—1869), a később Milos SVETIĆ néven irodalmi tevékenységet folytató joghallgató, a folyóirat későbbi szerkesztője és a Matica leendő elnöke járt el Bécsben és Budán a szükséges engedélyek kieszközlése ügyében. Noha a budai cenzúra jóváhagyása még 1824. máj. 24-én megtörtént, a folyóirat első száma az 1825-ös évszámot viselte és az ez évre szóló naptárat közölte. A folyóiratot évente négyszer kívánták megjelentetni (a vizsgált időszakban évenként négy szám — saját megnevezése szerint „könyv”, ill. kötet — került kiadásra az 1825-ös év kivételével, amikor csupán három) főleg abból a megfontolásból, hogy a terjesztés legkönnyebben a Pesten évente négyszer tartott vásáron oldható meg. A nyomdai előállítást a budai Egyetemi Nyomda végezte,³ a kiadás minimális költségeit pedig úgy teremtették elő, hogy Konstantin KAULICI újvidéki könyvkereskedő 100 forintot fizetett MAGARAŠEVIĆ-nek egy-egy szám megszerkesztéséért. A szerkesztő emellett minden számból 25 példányt is kapott. Az évi előfizetés ára ekkor 30 Ft volt.

Az említett két probléma egyike a nyelvújítás és a helyesírás tekintetében való állásfoglalás már az első szám megjelenése körül komoly zavarokra vezetett. E korszak irodalmi nyelve az ún. szlavjanoszerb, amely a pravoszláv

² *Istorija najvazniji politicki evropejski priključenija od vienskog mira 1809 do 1821 god.* Budim, 1823.; *P utešestvije po Srbiji*, 1827.

³ Lásd Egyetemi Nyomda iratai. Orsz. Levéltár külön gyűjtemény.

egyház által a 18. sz. harmincas éveiben bevezetett orosz redakciójú ószláv-ból, az orosz—szláv nyelvből népnyelvi elemek beszűrődésével alakult ki. Bár a klérus és a művelt polgárság a mindennapi életben is használta, egyre inkább a nyelv természetes fejlődésétől elmaradt műnyelvvé vált. Ezzel szemben VUK KARADŽIĆ a nyelv és az egész társadalom demokratikus megújulásáért küzdött és a népi nyelvnek általa összeállított teljes szótára bázisán korszerű népi-irodalmi nyelv kialakítására és ehhez idomuló, az elavult betűjelektől megszabadított helyesírás létrehozására törekedett.⁴ MAGARAŠEVIĆ, aki már előzőleg rendszeres kapcsolatot tartott fenn a Bécsben élő VUKkal (utóbbi megküldte neki publikációit és a róluk szóló beszámolókat) és elvileg a reformeszmék híve volt, a folyóirat első számában, főleg a helyesírás tekintetében magáévá tette VUK néhány újítását. Mellőzte a lágyítójel alkalmazását, a családneveket č helyett ć-vel írta (bár később éppen a saját nevénel megtartotta a č-t és a lágyítójelet is), emellett az e számban közölt naptárat egyházi-szláv helyett szerb nyelven jelentette meg. Újításaival, főleg a naptár közlésével azonban magára vonta a konzervatív körök, elsősorban ezek legtekintélyesebb egyéniségének, a nyelvújítás elszánt ellenzójének, Stefan STRATIMIROVIĆ karlócai metropolitának, a magyarországi szerb-ortodox egyház fejének neheztelését. A metropolita közbelépett az illetékes hatóságoknál és sikerült is elérnie, hogy a folyóirat feltalálható példányait lefoglalták. Ezek után MAGARAŠEVIĆ elállott a reform nyílt támogatásától, mellőzte a naptár közlését és álláspontját azzal védelmezte, hogy a kétségtelenül nagyobb megfontolást igénylő nyelvi reformon belül a helyesírás kérdésének csak alárendelt jelentősége van. Ehhez a szemlélethez fokozatosan csatlakoztak a *Letopis* többi munkatársai is, bár sokan közülük a reform hívei maradtak. Ugyanakkor azonban VUK a folyóirat szerkesztőségének álláspontját megalkuvásnak tekintette, a kapcsolat közte és a *Letopis* munkatársai között meglazult, sőt egyes esetekben éles polémiák is keletkeztek. MAGARAŠEVIĆ a maga részéről közvetíteni igyekezett a két irányzat között és nemegyszer levélben mentegőzőt VUK-nál, amikor a metropolita nyomására a reformeszméket támadó cikkeket kellett közölnie.

A másik probléma ugyancsak elvi jelentőségű volt, bár ez — tekintettel arra, hogy MAGARAŠEVIĆ egyébként szerkesztési elveit szilárdan érvényesíteni tudta — nem éleződött ki. A folyóiratnak szláv tudományos körökben legtekintélyesebb munkatársa ŠAFÁRIK a folyóiratot történettudományi-filológiai szaklappá igyekezett alakítani. Cikkeiben következetesen állást foglalt a színvonalas, komoly irodalom művelése, az irodalmi és történelmi antikvitások szakszerű feltárása mellett. MAGARAŠEVIĆ ugyan a folyóiratban széles körben engedett teret ŠAFÁRIK műveinek és az azokról szóló ismertetéseknek, de figyelembe vette, hogy a tényleges és a potenciális olvasóközönség még nem nőtt fel annyira, hogy szakproblémákkal tudjon foglalkozni. ŠAFÁRIK célkitűzését egyelőre megvalósíthatatlanoknak tartotta, és helyette a közérthetőség és a tartalmi változatosság szempontjai képviselőjével igyekezett előmozdítani a közműveltség színvonalának emelését. Tudatában volt annak, hogy kortársai, mind az írók, mind az olvasók sok kérdésben eltérő állásponton vannak, de vallotta, hogy a folyóiratnak elsősorban az egyetértés ápolására kell törekednie. Hangsúlyozta, hogy nem gondol az írók írásmódjának megváltoztatására, számol azzal, hogy egyes írók túlzott buzgalommal,

⁴ CSUKA: I. m. 123, 173.

mások indokolatlan kétkedéssel végzik alkotó munkájukat. A szerkesztőnek szerinte „abból kell választania, amiből tud”, „a legjobb mindig az, ami leg-szükségesebb” és fontos az, hogy „idejében történjen meg az, aminek meg kell történnie”.⁵

Bár a folyóirat jellege tekintetében MAGARAŠEVIĆ és ŠAFARIK elgondolásai nem egyeztek, a tartalomra vonatkozó érdemi célkitűzésük azonos volt: a szerb nép és a szláv közösség szolgálata. Amint MAGARAŠEVIĆ a *Letopis* első számában leszögezte, a folyóiratban helyet kap minden, „ami a szláv népeket az Adriától a Jeges tengerig, a Baltikumtól a Fekete-tengerig általában véve, a szerbeket pedig különösen érinti”... „mindaz, ami erről az irodalomban megjelenik”. MAGARAŠEVIĆ ŠAFARIK-kal együtt a szláv-szláv szövetségi szervek egésznek tekintette, és a folyóirat feladatának az össz-szláv kultúra ápolását minősítette. A szláv népek vérségi kapcsolatai, népjellemi adottságai, történelmi sorsközösségük, kultúrájuk és irodalmuk rokon vonásai számos cikk közvetlen témája vagy közvetett mondanivalója. A továbbiak során részletes képet fogunk kapni arról, hogy ezen össz-szláv szemléleten belül mennyire állott előtérben a szerb kultúra szolgálata és hogyan alakult más szláv népek kultúrájának ismertetése.

A fentiekben már utaltunk a reformeszmét követő városi polgárság és a klérus irányítása alatt álló konzervatív körök közötti súrlódásra, amely a kérdéses időszak egész folyamán érezhető volt. Ennek ellenére a szerbségen belül társadalmi-politikai-ideológiai megoszlásról ebben az időben alig beszélhetünk, sőt a nemzeti öntudat és a nemzeti kultúra ápolására irányuló törekvés a szerb társadalom egységének megszilárdulását segítette elő. Az ortodoxia a szerb nép történelmi viszonyai között annyira szervez alkotórészévé vált a társadalomnak, a klérus tekintélye annyira belerögződött a néplélekbe, az egyházi szövegek annyira domináltak az írásos kultúrában, hogy a súrlódásokért való felelősség kérdését komolyabb formában felvetni sem lehetett. A nemzeti gondolat zászlóvivőjeként szereplő polgári értelmiség nagy része teológiai ismereteket is szerzett, a klérus, élükön a szerzetesekkel, főleg a falvakban és az összefüggő nemzetiségi területeken a népközösség szervező és irányító rétegévé vált. Ez a helyzet természetesen a folyóiratban is tükröződik, bár, mint látni fogjuk, a kifejezetten vallási vonatkozású anyag aránya csekélyebb.

A szerb társadalom egységét szolgáló mérsékelt konzervativizmus olyan vonatkozásban is helyet kap a folyóirat hasábjain, hogy — legtöbbször tárgyilag indokolható alkalmakkor — kifejezésre juttatják az uralkodó iránti lojalitásukat. Ilyen pl. a *Matica* alapításával kapcsolatban⁶ I. FERENCnek 1812-ben kiadott rendeletéről való megemlékezés. Kifejezetten hódoló jellegű a magyarországi szerb iskolai alapok felügyelő bizottságának 1832. febr. 27-i, a császárkirály uralkodásának 40. évfordulója alkalmából küldött felirata (a folyóirat a latin eredeti mellett szerb fordításban is közli), amely elősorolja azokat a jótéteményeket, amelyekben a szerb nép a Habsburg-ház uralkodóitól részesült. A folyóirat által közölt lírai alkotások között is szerepelnek az uralkodóház tagjait méltató panegirikus költemények (pl. TERLAJIĆ üdvözlése JÓZSEF nádor nejéhez, Alexandra PAVLOVNA orosz nagyhercegnőhöz).⁷

⁵ *Letopis* 1826. 5. k. Előszó I—VI.

⁶ Uo. 1832. 29. k. 109—111.

⁷ Uo. 1832. 30. k. 56—62.

A már említett zavaró körülmények mellett azonban hamarosan a folyóirat további létét közvetlenül is fenyegető veszély jelentkezett. Az a feltételezés, hogy a folyóirat fenntartásának anyagi alapját az előfizetők révén lehet biztosítani, nem vált be. A harmadik szám megjelenése után KAULICI az anyagi kockázatot már nem tudta vállalni és így más forrásról kellett gondoskodni. Az anyagi nehézségek áthidalására irányuló akció azonban rövidesen a vártnál is jelentősebb eredményre, a ma már közel másfél század óta működő szerb közművelődési intézmény, a Matica Serbska⁸ megalapítására vezetett. A szerbek felbuzdulását a folyóirat nehézségein kívül kétségtelenül az is élesztette, hogy SZÉCHENYI Istvánnak a pozsonyi országgyűlésen 1825. nov. 3-án tett nagylelkű felajánlása nyomán teljes erővel bontakozott ki a magyar kultúra továbbfejlesztésére, a Tudós Társaság, ill. a Tudományos Akadémia megszervezésére irányuló mozgalom. Bár ebben az időben a pest-budai szerbek száma már megfogyott és a városokba beköltöző magyar nemesi családokhoz képest anyagi erejük is jóval kisebb súllyal esett latba, a szerb kultúra fejlesztése érdekében a kereskedő polgárok mégis könnyebben vállaltak anyagi áldozatot, mint a déli országrész konzervatív beállítottságú földműves-katona lakossága.

Az első lépést ebben a vonatkozásban Josif MILOVUK és Gavril BOZITOVAC budai jómódú kereskedők tették meg, akik fejenként 500 forint áldozatot vállaltak a folyóirat fenntartása érdekében. Milovuk HADŽIĆ közvetítésével érintkezésbe lépett MAGARAŠEVIĆ-tyel, ez pedig a Kaulici-vel kötött megállapodás feltételei alapján Milovuk-kal szemben is elvállalta a folyóirat szerkesztését. 1826 januárjában négy pesti szerb kereskedő 100–100 forint kölcsönt ajánlott fel a szerkesztőnek.⁹

Noha a folyóirat áldozatkész támogatói kezdetben nem gondoltak tudományos társaság létrehozására, a fejlődés természetes menete hamarosan erre vett irányt. A 19. sz. eleje óta a szerb értelmiség körében már napirenden volt a kultúra ápolásával foglalkozó szervezet létesítése. STRATIMIROVIĆ metropolita, MUŠICKI, VUK KARADŽIĆ és HADŽIĆ egyaránt tettek sikertelen kísérleteket ebben az irányban. Most is HADŽIĆ szervező energiája tette meg a döntő lépést, amikor rábírta a folyóirat támogatóit, hogy hozzájárulásukat ajándéknak tekintsék egy szerb könyvek kiadását biztosító alap számára. Az érdekeltek a javaslatot elfogadták, a vállalt összegeket befizették és HADŽIĆOT bízták meg a társulás szabályzatának kidolgozásával. Az alapítók az alapszabályt HADŽIĆ szövegezésében 1826. febr. 16-i ülésükön fogadták el, a társaságot Matica Serbska néven megalakultnak nyilvánították. Egyben tisztikart is választottak: HADŽIĆ töltötte be az elnöki, MILOVUK a pénztárosi tisztséget.

HADŽIĆ, aki időközben ügyvédi diplomát szerzett, a társaság szervezetének jogi konstrukcióját I. FERENC 1812. szept. 5-i leiratára alapította, amely a budai egyetemi nyomda jogosítványának meghosszabbításával kapcsolatban megengedte, hogy a „szerb nép műveltségének emelése céljából alapot létesítsenek, ennek jövőbeli jövedelméből klasszikus könyveket nyomtassanak és az érdemes írókat illendően díjazzák”.¹⁰ HADŽIĆ utalt arra, hogy az engedély lehetőségének korábbi ki nem használása maguknak a szerbeknek hibája volt. Ő a Matica-t a szó tágabb értelmében vett ismeretterjesztő társaságként kívánta megszervezni, és ennek érdekében feladatát annyira rugalmasan szöve-

⁸ Mai helyesírás szerint Srpska.

⁹ Andrej Rozmarović, Djordje Stanković, Petar Rajić és Jovan Demetrović.

¹⁰ *Letopis* 1826. 5. k. Előszó I–VI.

gezte meg („célunk a szerb nép irodalmának és műveltségének terjesztése, a szerb könyvek kéziratainak világra segítése és a terjesztés útjában álló akadályok egyszersmindenkorra való elhárítása”), hogy az a könyv és folyóiratkiadás célkitűzéseit ezek kifejezett említése nélkül is magában foglalhatta.¹¹

A későbbiek során a *Letopis* megjelenése szorosan a Matica Serbska-hoz kapcsolódott. A *Letopis* a Matica mindenkori kultúrpolitikai, nyelvészeti és irodalmi irányvonalának képviselője volt, a folyóirat szerkesztői és munkatársai többnyire a Matica tekintélyesebb tagjai közül kerültek ki és a kiadás költségeit is a Matica teremtette elő, sőt — mint látni fogjuk — a folyóirat publikálása is a Matica működésének közvetlen függvénye volt. A Matica jelentőségét éppen az adta meg, hogy egy olyan időben, amikor a szerb irodalmi kultúra fejlesztésének sem az óhazában, sem a Habsburg monarchia területén nem volt szervezett központja, összefogta a kultúra művelőit és az iránta érdeklődőket, megindította a rendszeres szerb nyelvű könyvkiadást és egy színvonalas, a maga korában ritka következetességgel publikált folyóiratot állított a művelődés szolgálatába. A Matica a *Letopis*-ban adta közre híres szózatát:

„Egy szellem lelkesítsen mindnyájunkat — népünk szeretetének szelleme, egy gondolat vezesse és irányítsa minden tettünket — a közösség javának eszméje, egy tűz hevítse minden munkánkat — a népfelvilágosítás szent buzgalma!”¹²

A Matica megalakulásának hatása rögtön lemérhető volt a *Letopis* megerősödésén is. Az alapítók csupán Pesten és Budán rövidesen 90 előfizetőt gyűjtöttek össze a *Letopis*-ra. Vidéken 49 helyen adtak ki terjesztői megbízást. 1826 augusztusában a Matica tagjainak száma 17-re emelkedett, az új tagok között volt OBRENOVIĆ Miloš fejedelem és fivére Jevrem, akik 500 Ft-tal járultak hozzá a kiadás költségeihez. A folyóirat megjelentetésének anyagi akadályai egyelőre elhárultak, a *Letopis* egyes személyek publikációjából egy élő szervezet szócsövénévé vált. A folyóirat nyomdai előállítását továbbra is az Egyetemi Nyomda végezte, HADŽIĆ maga azonban Újvidékre költözött és az ugyancsak Újvidéken élő MAGARAŠEVIĆ-tyel szoros egyetértésben működött közre a folyóirat szerkesztésében.

A Matica hamarosan megkezdte könyvkiadói tevékenységét is. 1827 és 1834 között tizenegy történelmi, szépirodalmi és ismeretterjesztő művet, eredeti alkotásokat és fordításokat jelentetett meg. MAGARAŠEVIĆ-hez hasonlóan HADŽIĆ is elzárkózott a VUK-féle reformok átvételétől, bár utóbbival rendszeres kiadványcserét tartott fenn. HADŽIĆ VUK KARADŽIĆ-tyal már a Matica első kiadványa, VIDAKOVIĆ *Kassia Carica* című regényével kapcsolatban összeütközésbe került (1827), mivel VUK helytelenítette a szerinte alacsony színvonalú, homályos nyelvezetű és ingadozó helyesírású mű kiadását. VIDAKOVIĆ nyelvezetét ŠAFARIK is kifogásolta, és azt még Dositej OBRADOVIĆ, az első ösztönös nyelvújító munkásságához viszonyítva is hátralepésnek minősítette.

Hamarosan felmerült az a probléma is, amelyet HADŽIĆ az alapszabályok megszerkesztésénél tágabb értelmű megfogalmazás útján kiküszöbölni igyekezett. HADŽIĆ, aki az első alapítók közül az egyetlen értelmiségi volt, szeretete volna a társaságot tudományos tevékenységre ösztönözni. Ezt a koncepciót főleg MILOVUK támadta, aki a kiadói profil erőteljesebb érvényesítését köve-

¹¹ *Milisavac*: I. m. 30.

¹² *Letopis* 1826. 5. k. Előszó I—VI.

telte. Az alapítók általában nehezteltek HADŽIĆ-ra, mivel ez mint elnök a demokratikus tömörülésben saját elgondolásait erőszakos eszközökkel igyekezett érvényesíteni. MILOVUK emellett nem tartotta megfelelőnek HADŽIĆ jogi konstrukcióját, hanem szükségesnek tartotta, hogy a társaság működésére kifejezett engedélyt kérjenek a hatóságoktól. Mivel az engedélykérés gondolatát HADŽIĆ határozottan elutasította, MILOVUK két társával kilépett a Matica-ból és „Szerb Irodalmi Társaság” néven kifejezetten VUK célkitűzéseit támogató társaságot kívánt szervezni.¹³ A szükséges engedélyt azonban a metropolita kedvezőtlen véleményezése folytán nem kapták meg, és így egy újabb szervezet létrehozása meghiúsult.

Ebben a helyzetben a Matica tagságának megnyugtatója érdekében MAGARAŠEVIĆ a folyóirat 1828. 30. számában leszögezte, hogy a Matica „nem litterarische Gesellschaft”, hanem a „hazafias szerbek, főleg kereskedők által létesített alap abból a célból, hogy hasznos könyveket adjanak ki és azokat olcsó áron árusítsák”.¹⁴ Ennek ellenére nyilvánvaló volt az, hogy ha a Matica a VUK KARADŽIĆ-tól független vonalát tudományosan meg akarja alapozni, ha az etimológia és a fonetika szempontjait egyaránt figyelembe vevő helyesírást akar kialakítani, feltétlenül szükség van korszerű nyelvtan kiadására. Ennek érdekében a Matica 1831-ben 500 Ft díjjal pályázatot tűzött ki szerb nyelvtan megírására, a pályázat azonban eredménytelen maradt. A folyóirat ugyan később leköszölte munkatársának Pavel SOLORIĆ-nak posztumusz munkáját, de ez a nyelvtan anakronizmusa folytán komolyabb érdeklődést nem keltett. A három évvel később kitűzött pályázatra sem adtak be díjazható pályaművet. VUK KARADŽIĆ maga, hívei tanácsa ellenére sem nyújtott be pályázatot, sőt éppen ebben az időben az általa szerkesztett *Danica* hasábjain éles támadást intézett a Matica irányvonala ellen.

Ami a folyóirat cikkeinek tartalmi megoszlását illeti, a tíz évfolyam oldalterjedelmének több mint a fele (57%-a) a szépirodalom körébe sorolható, míg a többi rész túlnyomólag humán jellegű (történelem, nyelvészet) tudományos anyag. A maga idejében mindkét résznek megvolt a maga jelentősége: a *Letopis* volt az egyetlen hazai lehetőség szerb nyelvű lírai alkotások, rövidebb prózai írások, műfordítások megjelenítésére; másrészt a kultúra terjesztése és a nemzeti eszme tudatosítása szempontjából feltétlenül szükség volt a nemzeti történelem ismertetésére és a modern irodalmi nyelv kialakítására irányuló szellemi áramlatok bemutatására. Maga a kor azonban elsősorban a kultúra ösztönös fejlődésének, az irodalmi irányok váltásának, a nyelv és írásmód kialakulásának ideje, tehát átmeneti időszak volt és így ma már mind az irodalmi, mind a nyelvészeti anyagnak túlnyomóan csupán történeti jelentősége van. Részleteiben a szépirodalmi anyag nagyjában azonos arányban oszlik meg az önálló lírai, ill. prózai művek és műfordítások között.

A lírai anyag túlnyomó része klasszikus ihletésű óda, elégia, allegória, verses nekrológ, elbeszélő költemény. Szerzői közül a folyóirat irodalmi szerkesztőjének számító HADŽIĆ—SVETIĆ-en kívül (aki korának egyik legtermékenyebb irodalmára volt) az irodalomtörténet is megőrizte Jovan STEJLIĆ (1804—1853), az irodalmi érdeklődésű és a természettudományok népszerűsítésével is fog-

¹³ Megkülönböztetendő a VUK barátja, Dimitrije TIROL által Temesváron megszervezett „Szerb Irodalombarátok Társaság”-ától, amely ugyancsak rövid ideig (1828—1831) állott fenn.

¹⁴ *Letopis* 1829. 17. k. 68—82.

lalkozó orvos, Jovan PAČIĆ (1771—1849), az irodalmár huszártiszt, Pavel STAMATOVIĆ (1805—1863), a *Serbska Pčela* szerkesztője neveit. Írt a folyóiratba korának legünnepeltebb költője, a romantika előfutára, az első szerb felkelésről szóló, népi deszterácokban írt eposz, a *Serbianka* szerzője Sima MILUTINOVIĆ SARAJLIJA (1791—1847); sűrűn jelentkezik a *Letopis*ban főleg ünnepélyes zengzetű ódáival maga MUŠICKI is. A magyarok számára a folyóiratnak legismertebb munkatársa VITKOVICS Mihály (1778—1829), aki a magyar mellett szerb anyanyelvén is verselt, magyar műveket (köztük KÁRMÁN *Fanny hagyományait*) szerbre, a szerb népköltészet kincseit magyarra fordította. Foglalkozik a lap, bár jelentőségéhez képest kisebb mértékben a népdalokkal (mind versmérték és zeneiség, mind tartalom tekintetében). Gyakran jelenik meg a folyóiratban a korabeli irodalmi lapok kedvelt műfaja, a néha pár soros, máskor több oldalas verses talány is.

A prózai művek jelentős része irodalmi levél az előző évtizedek kiemelkedő egyéniségeinek tollából. Sok levelet, ezenkívül aforizma gyűjteményeket is közöl a *Letopis* Dositej Dimitrije OBRADOVIĆ-tól (1742—1811), a szerb felvilágosodás vándor filozófusától, a népművelő szerb irodalmi próza megalapítójától, Gligorije TERLAJIĆ (1766—1812) trieszti, majd pétervári egyetemi tanár, az orosz—szláv nyelvi változat terjesztőjétől, Pavle SOLARIĆ-tól (1781—1821), a filozófia klasszikusainak szerb fordítójától, az első szerb földrajz írójától. Rendszeresen hoz a folyóirat néhány oldalas morális tanulságot nyújtó elbeszéléseket, amelyek tartalmára gyakran a cím is utal (Igazságosság, Nagylelkűség, Hála, Férfiasság, Hűség, Jóakarát stb.), anekdotákat, nép- és állatmese feldolgozásokat. Akad néhány hosszabb, folytatásokban közölt prózai írásmű is. Gyakran jelentkező műfaj a klasszikus szemelvények önálló feldolgozása, nemegyszer párbeszédes formában.

A kifejezett műfordítások legnagyobb része görög—latin klasszikus témájú. Leggyakrabban találkozunk HORATIUS ódáival, TIBULLUS elégiáival, ANAKREON dalaival. Teljes fordításban közli a folyóirat PLATON *Phaidon*ját. Sűrűn szerepel CORNELIUS NEPOS, SALLUSTIUS, LIVIUS, CICERO. Szemelvényeket hoz a lap az *Aeneis*ből, PHAEDRUS és AESOPUS műveiből. A korabeli klasszikusok közül legtöbb a SCHILLER fordítás, de VOLTAIRE, ROUSSEAU, LAROCHEFOUCOLD bölcselkedéseit is előszeretettel közli a *Letopis*. Gyakran szereplő nevek a fordított anyagban August Gottlieb MEISSNER, Martin OPITZ, Christian GELLERT, Salomon GESSNER, valamint HERDER és Jan KOLLAR.

A tudományos ismeretterjesztő anyagon belül a legnagyobb csoportot a szerb nyelvészeti tartalmú, a nyelvemlékeket, a nyelvújítást és a helyesírási reformot tárgyaló cikkek képezik (az összes lapterjedelem 12%-a). Részletekben, teljes terjedelmében leközi a folyóirat SOLARIĆ már említett rendszeres szerb nyelvtanát. Kétségtelen, hogy a vizsgált időszakban a *Letopis* cikkíróinak gárdája a nyelvújítási harcban retrógrád álláspontot vallott, amikor VUK KARADŽIĆ-nak a népnyelv irodalmi szintre való emelésére és a helyesírás egyszerűsítésére irányuló célkitűzéseivel szemben lényegében a szlavjanoszerb nyelvi változat irodalmi műnyelvként való fenntartása mellett foglalt állást. Ezen szemlélet összefoglalásaként hozza a *Letopis* SOLARIĆ-nak az irodalmi nyelvről folytatott „beszélgetéseit”, SVETIĆ-nek elemző jellegű nyelvtani fejtegetéseit. A szerkesztőség hivatalos álláspontját egyébként MAGARAŠEVIĆ-nek a „szerb irodalomról” címmel publikált cikke rögzíti le.¹⁵

¹⁵ Uo. 1829. 17. k. 68—72.

A szláv közösségi eszme képviselőjében a folyóirat jelentős számmal hoz szlavisztikai cikkeket (lapterjedelem 8%-a). A szlávok eredetével, a szláv nyelv- emlékekkel, a szláv nyelvek jellegzetességeivel, a szláv népjellemmel, a szlávok történetével és kulturális intézményeivel foglalkozó cikkek, ha tudományos megállapításaik egy része az újabb kutatások fényénél nem is tartható fenn (mint pl. SOBACIĆ-nak a szlávok szkíta eredetét vitató álláspontja), az egyes témák enciklopédikus feldolgozását nyújtják. A szlavisztika különösen előtérben áll a folyóirat utolsó, „vegyes”-nek nevezett, lényegileg bibliográfiai tájékoztató rovatában, ahol rendszeresen ismertetik a szláv népek irodalmának és tudományának jelentősebb termékeit, másrészt a szlávokkal foglalkozó bármely országban megjelent komolyabb műveket. A szlavisztika csoportjában saját cikkeivel és ismertetett műveivel gyakran szerepel a már említett Pavel Jozef ŠAFÁRIK, a szláv filológia megalapítójának neve, aki a kérdéses időszakban — a cseh és szlovák nyelvészet terén szerzett tudományos tekintélye birtokában — újvidéki gimnáziumi igazgatói állásában szerb és horvát, valamint egyéb szláv nyelvek és népek tanulmányozásával készült fel monumentális történelmi-néprajzi-régészeti-művelődéstörténeti és irodalmnyelvészeti szintézisének megírására. A folyóirat közli ŠAFÁRIK-nak *A legújabb illír szláv irodalom szemléje* című (befejezetlen) irodalomtörténeti-bibliográfiai tanulmányát (amely három részben külön tárgyalja a „katholikus délszlávok”,¹⁶ a szerbek¹⁷ és a horvátok¹⁸ irodalmát), a szlávok őstörténetére vonatkozó több értekezését, továbbá SUROVECKI orosz tudós szláv történeti tanulmányának kommentált fordítását, „a délszláv irodalom története” című művének DOBROVSKY bírálataán alapuló ismertetését.

A szlavisztika mellett kiemelésre érdemes az egyes szláv népek kultúrájával foglalkozó cikkek csoportja is (az összterjedelem 6%-a). A folyóirat már MARGAŠEVIĆ össz-szláv irányvonalának érvényesülése idején is, utána pedig fokozottabban súlyt helyezett az orosz kultúra ismertetésére. E témakörbe tartoznak Oroszország földrajzi leírásával foglalkozó cikkek, orosz írók életrajzos bibliográfiái, KARAMZIN orosz történetíró életrajza és több tanulmánya, az oroszországi ősnymtatványok bemutatása, I. SÁNDOR cár életrajza, a Ruzskaja Pravda törvénykönyv kommentárja. *A Letopis* hosszabb tanulmányt közöl a lengyel irodalomról is, a cseh és szlovák irodalomnak pedig az összefoglaló tanulmányokban és a könyvismertetések rovatában ad helyet. Említésre méltó viszont, hogy a folyóirat a vizsgált időszakban, tehát az illír mozgalom kifejlődése előtt — ŠAFÁRIK-nak a horvátok, ill. Bosznia és Dalmácia katolikus délszlávjai irodalmával foglalkozó fentemlített tanulmányától eltekintve — alig foglalkozik a horvát, a szlovén és (a montenegróin kívül) más délszláv népek kultúrájával. (A bibliográfiák közül a horvát származású TANČIĆ történész és geográfus munkái ismertetésének van horvát vonatkozása.) A szomszédság keltette érdeklődésre vezethetők vissza viszont azok a cikkek, amelyek a román és albán nyelvet, e népek eredetét, történetét és kultúráját tárgyalják.

A szerb vonatkozású humán ismeretterjesztő-tudományos anyag másik nagy csoportját a történelmi és életrajzi tartalmú cikkek adják (az összterje-

¹⁶ Uo. 1833. 34. k. 1—28. (Történelmi áttekintés a 12. sz.-tól, 1800-tól 51 író életrajza és művei)

¹⁷ Uo. 1833. 35. k. 1—33. (1825-től 44 író életrajza és művei)

¹⁸ Uo. 1834. 36. k. 1—19. (Történelmi áttekintés a 11. sz.-tól, a 18. sz. közepétől 33 író életrajza és művei)

delem 7%-a). Az utóbbiak nagy része csupán szűkebb körben ismert személyiségekről való megemlékezés, az előbbieik között azonban több részletesebb és alaposabb tanulmány is akad. Így cikksorozatban ismerteti a *Letopis* — az *Oesterreichische Militärische Zeitschrift* 1821-es évfolyama alapján — az 1804—1812-es szerb szabadságharc történetét. Tanulmányok foglalkoznak Montenegro történetével, I. NEMANJA István szerb királlyal, a *Letopis* carjem srpskim annaleszerű forrásmunkáival, DUSAN István törvénykönyvével, az ún. sajkás ezredek történetével stb.

Viszonylag jelentős (az összterjedelem 4%-a) a szerb ortodox egyházat valamilyen formában érintő anyag. Ennek egy része erősen történeti vonatkozású (metropoliták életrajzi vázlatra, nevezetesebb kolostorok története), de vannak egyházi tanulmányok (pl. HADŽIĆ-é a házasságbontó okokról), a régi szláv egyházi irodalommal, az egyházi birtokokkal foglalkozó cikkek, sőt közlésre kerülnek alkalmi prédikációk szövegei is (FILARET moszkvai patriarcha egyik szentbeszédét orosz eredetiben hozza a *Letopis*).

Az olvasóközönség általános műveltségének korszerű színvonalon tartása szempontjából tanulságosak a földrajzi-statisztikai közlemények (az összterjedelem 3%-a). Ezekből az olvasó tájékozódhatott többek között Európa, az osztrák birodalom, Oroszország, Csehország legfontosabb topográfiai, demográfiai és gazdasági adatairól. E csoportba sorolhatók az „úti riportok”, amelyek szerzői különböző országokban tett utazásaikról nyújtanak tartalmas kulturális, történelmi és néprajzi vonatkozású beszámolókat (pl. Utazás Bécsből Rómába, Archeológiai utazás Oroszországban, Róma topográfiája, „Egy sebenico-i levelei”, „Filoszerb levelei” — ez utóbbiban az irodalmi vonatkozások a túlnyomóak). „A most folyó orosz—török háború színtere” című cikk szakzerű katonaföldrajzi tájékoztatás a Balkán útvonalairól és erődítményeiről, de felvázolja az európai Törökország beligazgatásának rendszerét is.¹⁹

Nemcsak terjedelem (4%), hanem elsősorban a folyóirat profilja és színvonala szempontjából figyelemreméltó az az anyag, amelyet „tájékoztatás és bibliográfia” címszóval jelölhetünk. Jelentős része címűrész: meghatározott területen lakó klerikusok (főpapok, egyházmegyei papság, szerzetesek), ill. nemesek, különböző alakulatokhoz tartozó katonatisztek, valamint a magyarországi szerb ügyvédi kar névadatai, szerb és általában szláv nyelvű iskolák jegyzéke, egyes esetekben pedagógusaikkal együtt.

A bibliográfiák sorában mind retrospektív, mind kurrens jellegű feldolgozás képviselve van. Az előbbieik sorából kiemelkedő a „Szlaveno-szerb bibliográfia 1700—1828”²⁰ a „Szerb folyóiratok és hírlapok” áttekintése,²¹ valamint maga a folyóirat első három évi anyagának összesítő jegyzéke.²² A kurrens bibliográfiai tájékoztatást a folyóirat a „vegyes” (Smesica) rovatban látta el, amelynek legfontosabb anyaga, mint már említettük, éppen a szláv nyelveken megjelent vagy szláv vonatkozású új könyvek bibliográfiája, a címadatok mellett rendszerint annotációval, rövidebb hosszabb ismertetéssel, ill. értékeléssel. E rovatban tájékoztat a szerkesztőség a kulturális és művészeti vonatkozású hírekről, pl. könyvtárak, kiállítások megnyitásáról, itt ad recenziót kulturális folyóiratokról, pl. a cseh Nemzeti Múzeum, ill. a lengyel Ossolineum tudományos-irodalmi folyóiratairól.

¹⁹ Uo. 1828. 19. k. 119—129.

²⁰ Uo. 1829. 18. k. 107—122.

²¹ Uo. 1828. 13. k. 140—145.

²² Uo. 1828. 14. k. 135—145.

Nem jelentős anyag, inkább a teljességre való törekvés jelképe az a kevés természettudományi jellegű közlemény, amely elsősorban gyakorlati egészségügyi-biológiai-pszichológiai tanácsadás vagy népszerű ismeretterjesztés (pl. *Ételről-italról-étvágyról, Ittasság — egészség — mosakodás, Miért nem jó, ha az ember ismeri sorsát, Jegyzetek a természettudomány történetéhez, Van-e élet más égitesteken stb.*).

A folyóirat életének általunk vizsgált első évtizede egybeesik történelmünkben a magyarság nemzeti öntudatra ébredése reformkor néven ismert időszakának kezdetével. A *Letopis*, amely mint láttuk, a magyarországi szerbek nemzeti törekvéseit a szláv testvériség keretébe ágyazva ápolta, a magyarsághoz való viszonyában is megtartotta öntudatos magatartását, amelyet azonban tárgyilagos szemléletben érvényesített. A magyar államszervezet adottságait, a magyarsággal való együttélés tényét realitásnak tekintve, a vizsgált időszakban, a harmonikus szimbiózis vágyát tükröző formában adott kifejezést lojalitásának a hungarus haza irányában. Ugyanakkor azonban a szerbség érdekeit sértő intézkedéseket és eseményeket éber figyelemmel kísérte, fegyelmetten kiértékelte és szükség esetén higgadt méltósággal tiltakozott ellenük.

Az idevonatkozó anyag egy része a történelmi sikereikre és fejlett nemzeti kultúrájukra büszke nyugati és közép-európai népek romanticizmusának egyes lelkes, de a tények világát felületesen szemlélő és önkényes hipotézisekre támaszkodó (főleg a germán faji gőgöt kifejezésre juttató) képviselőinek a szláv-ságot lebecsülő megnyilatkozásaihoz kapcsolódik. Már a folyóirat első számában a szlávok jellemével foglalkozó cikk a tudományos tanulmány precizitásával hivatkozik a megelőző fél évszázad nyugati történelmi és néprajzi irodalmában megjelent, formájában sértő, tartalmában pedig hamis érvekre, amelyek a szláv-ság alacsonyabbrendűségének látszatát igyekeznek felkelteni, vagy ellenőrizhetetlen eredetű vulgáris hiedelmeket fenntartani. A problémát széles összefüggéseiben szemlélő cikk természetesen nem mehetett el megjegyzés nélkül a szláv-ság olyan „értékelése” mellett, amely az egyébként szláv eredetű DUGONICS András *Etelkája* egykorú kiadásában található. A pontos hivatkozások ellenőrzése során a 20. század kutatója — a korabeli viszonyok szemléletét erőltetve is — nem talál mentségeket a mű érdemével egyébként szerves összefüggésben nem is lévő bárdolatlan és dehonesztáló kifejezések halmazatára, — viszont annál inkább értékeli a cikk bőséges tényanyagra támaszkodó hűvös, fegyelmetten, sőt tapintatos fejtegetéseit.²³

Hasonló szemléletben tárgyalja a folyóirat az erőszakos magyarosítás kérdéseit is. A sérelmek felpanaszolása mindig konkrét adatokon alapul. A válás-változtatásra, a magyar nyelv tanulására és használatára irányuló kényszer a feudális közigazgatás terhére írja, de utal arra is, hogy e túlkapások egyes területek magyar lakosainak a szlávok irányában igazságtalan megítélésére támaszkodnak. A tárgyilagosság kedvéért nem hallgatja el, hogy az erőszakos magyarosítók nemegyszer az újdonsült nemesek, a szláv eredetüket megtagadó pszeudo-magyarok közül kerülnek ki (hivatkozik pl. a KATONA Györgynél említett báró PATACSICS Ádám nagyváradi püspökre).²⁴ A folyóirat

²³ Uo. 1825. 1. k. 64—99. A tanulmány szerzője ŠAFÁRIK, a konkrét sérelmek terén elsősorban a szlovákok terhére elkövetetteket említi. A DUGONICSnál rekriminált szövegrészeket a közelmúltban ismét közli: CHMEL, Rudolf: *Literárne vztáhy slovensko-mad'arské*. Osveta 1973. 67. p.

²⁴ Uo. 1827. 8. k. 132—152. (A cikk MAGARAŠEVIĆ szerkesztő írása.)

súlyt helyez a sérelmek elleni tiltakozások hiteles szövegben való rögzítésére. Amikor pl. a szerkesztőség tudomására jutott, hogy Josif KUŠEVIĆ-nek 1826. febr. 27-én az országgyűlésen tartott beszédét, amelyben a magyar nyelvnek Horvátországban való általános használata ellen szólalt fel, az országgyűlési napló kivonatossan és elferdítve adta vissza, olvasói tájékoztatására közli a latin beszéd teljes szerb fordítását.²⁵

A folyóirat azonban a sérelmek nyilvántartása mellett is a közös haza nemzetiségeinek az állampolgári jogegyenlőségen alapuló békés együttélése mellett foglal állást. Több cikkben hangsúlyozásra kerül, hogy a szlávok szeretnek más népekkel békességben és egyetértésben élni. A fent hivatkozott cikk, amely tiltakozik az erőszakos magyarosítás ellen, leszögezi, hogy nem kifogásolható, hogy a szlávok őrzik saját nyelvüket és szokásaikat, mivel királyhűségük, a hazához való ragaszkodásuk általánosan ismert, és ha szláv nyelven beszélnek is, a magyar hazának hűséges polgárai, hasznos munkatársai. Szláv nemzeti-ségűek, de a magyarokkal együtt egy politikai nemzetet képeznek, egy államot alkotnak. A szlávok sok jeles férfiút adtak a hazának (a cikk hivatkozik többek között THURÓCZYRA, BÉL Mátyásra, VITÉZ Jánosra, JANUS PANNONIUSRA, a JANKOVICHOKRA, FESTETICHEKRE, SOMSIHOKRA stb.). Azzal senki sem lesz jó magyarrá, ha nevet megváltoztatja, vagy ha szláv nevéhez egy ipszilont függeszt. A hazaszeretet és a hazáért való munkás élet teszi a jó hazafit: a hazát szeretni és javát munkálni szláv szívvel, szláv kézzel és szláv nyelvvel is lehet.²⁶ A folyóirat részletesen ismerteti egy a horvátországi Károlyvárosban 1833-ban névtelenül német nyelven kiadott politikai röpiratot („Sollen wir Magyaren werden?”). A levél formában megjelent röpirat — a folyóirat beszámolója szerint — azt fejtegeti, hogy a magyar haza szeretetét meg kell különböztetni a nemzetiségek fajszeretetétől és nyelvükhöz való ragaszkodásától — e kettő nem ellenkezik egymással. A szlávok nem zárkóznak el eleve a magyar nyelv megtanulásától: bánjanak velük méltányosabban, akkor szívesebben fogják megtanulni a magyar nyelvet; fordítsák feléjük is jellemük vonzó sajátosságait, akkor szépszerivel megnyerhetik őket nyelvük megtanulásának.²⁷

A folyóirat munkatársai között a magyar—szerb közeledés legszorgalmasabb művelője VITKOVICS Mihály volt, aki mint ismeretes 1816-ban szerbre fordította és kiadta KÁRMÁN József *Fanny hagyományait*. A *Tudományos Gyűjtemény* 1819-ben a szerb nyelvről írt terjedelmes tanulmányát közölte. VITKOVICSHOZ hasonlóan Jovan PAČIĆ is mindkét nyelven verselt, MUŠICKI pedig KAZINCZYVAL folytatott levelezésével keltette fel az érdeklődést a szerb nép és irodalom iránt.

E rendkívül gazdag tartalmat a folyóirat a körülményekhez képest gondozva, megfelelő külsőben hozta ki. Az alkalmazott ortográfia ingadozása természetesen az alapelvek tisztázatlan voltával függ össze. Az Egyetemi Nyomda cirill betűs kivitelezése (szedéstükör, sorvezetés, betűforma) tekintetében a kor átlagszintjén áll és az évek haladásával javul, világosabbá, olvashatóbbá válik. A borítólapot, ill. a belső címlapot egyszerű, de ízléses korabeli stílusú metszetek díszítik. Az indulás éve kivételével a szerkesztőség biztosította az évi négy kötet megjelenését, amelyek folytatólagos számozást kaptak. A kötetek

²⁵ Uo. 1826. 7. k. 170—177.

²⁶ Uo. 1827. 8. k. 132—152.

²⁷ Uo. 1833. 33. k. 174—175.

terjedelme általában 10 nyomtatott ív. A nyomtatott példányszám változó volt, a vizsgált időszakban nagyjában 500 körül mozgott. Előfizetési ár 30, majd 40 Ft volt. Megalakulásának negyedik évfordulóján a Matica eddig megjelent köteteinek és kiadványainak egy-egy példányával megajándékozta a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárát, a bécsi Hofbibliothekot, a prágai Nemzeti Múzeumi Könyvtárát és a szentpétervári Cári Könyvtárát.

A folyóirat könyvészeti apparátusa figyelemre méltó. Minden egyes kötet közöl tartalommutatót (a szépirodalmi anyag részletezése nélkül). A vizsgált időszakban egyszer adtak három évre visszamenő összesítést. A folyóirat sok folytatásos cikket közöl megfelelő utalásokkal. A fordított anyag vagy adaptálás e minőségének megjelölése pontosan történik. Az ismertett művek bibliográfiai adatait különös gonddal közli. Más folyóiraatra hivatkozás ritka.²⁸ Kevés tanulmány és prózai szépirodalmi cikk tünteti fel név szerint a szerzőt, de a pszeudonimek általában tisztázottak.²⁹ A versek íróit rendszerint teljes névvel vagy kezdőbetűvel adja meg a folyóirat.

Az előfizetők jegyzéke a vizsgált időszak alatt több ízben is közlésre kerül, városok és községek szerint csoportosítva. Az 1833. évi 32. kötet 44 helyen 305 előfizetőt nevez meg. Előfizetők laktak az ország valamennyi nagyobb, szerbek által is lakott városában, az ország határain kívül Bécsben, Triesztben, Belgrádban, Dubrovnikban. A nevek szinte kivétel nélkül délszláv hangzásúak. Foglalkozás szerinti megoszlásuk nagyjában (a foglalkozás nem minden előfizetőnél van megadva): kereskedő 30%, pap 50%, állami és megyei tisztviselő 12%, a többi tanár, tanító, földbirtokos, orvos, ügyvéd, egyetemi hallgató, postamester, katonatiszt, van köztük „adószedő”, „polgár”, „tudománykedvelő”. A jegyzékben egyetlen nő (könyvkereskedő) szerepelt.

A folyóirat hatása azonban az előfizetők, ill. a kinyomtatott példányok számával alig mérhető le. A *Letopis* kevés példányszámban is sokfelé eljutott, és mindenütt a szerb nemzeti öntudat fejlődésének és a kultúra kiművelésének kristályosodási pontjává vált. Nagyban hozzájárult, hogy a század közepén korszerű irodalmi nyelv birtokában a magyarországi szerbség kulturális fellendülést ért el és politikailag is megerősödött.

MAGARAŠEVIĆ szerkesztői tevékenysége annyira rányomta bélyegét a folyóiraatra, hogy az 1830. jún. 3-án történt elhalálózása utáni néhány évet indokoltan látszik külön tárgyalni. A *Letopis* két számát Pavel STAMATOVIĆ rendezte sajtó alá, majd ez év májusában HADŽIĆ-ot, a Matica elnökét választották meg szerkesztőnek. HADŽIĆ a szerkesztési elvek tekintetében MAGARAŠEVIĆ-et, nyelvészeti kérdésekben saját korábbi álláspontját követte. Kitarzott a régi helyesírás mellett, de helyet adott VUK KARADŽIĆ egyes hívei (Atanasije NIKOLIĆ, Adam DRAGOSLJEVIĆ) olyan cikkeinek is, amelyek mellőzték a jer és jota használatát, és szerepeltették a VUK kreálta fonetikai ortográfia kifejezést. Az irodalmi nyelv kérdésében HADŽIĆ is elutasította VUK újításait, bár korábbi álláspontjának enyhítésével a szlavjanoszerb és a népnyelv közötti olyan irodalmi nyelv kialakítására gondolt, amelyet a városokban élő szerb polgárok beszéltek és teret engedett egyes meghonosodott török kifejezések használatának is.

²⁷ Szerepel pl. a *Le Temps*, a *Révue Britannique*, *Révue de Paris* stb.

²⁸ Lásd a *Šadržaj Letopisa* c. művet.

HADŽIĆ folytatta elődjének szláv vonalát, a korábbi össz-szláv vonal helyet orosz-cseh vonalra való konkretizálással. Szerkesztősége alatt a történelmi tárgyú cikkek jórészt az orosz történelemmel foglalkoztak és a „vegyes” rovat ismertetései között is legtöbb az orosz mű, kevesebb a cseh és lengyel, legkevesebb a délszláv. Szerkesztősége alatt a *Letopis* állandó tudósítókat tartott Moszkvában, Szentpétervárott, Prágában és Lembergben. Ez időben jelentek meg a folyóiratban Frantisek PALACKY-nak a szláv néptörzsekkel, Jan KOLLARNak a szláv nép eredetével és névelemzésével foglalkozó cikkei A „vegyes” rovat délszláv anyagából említésre méltó a név szerint nem említett, de felismerhetően Ljudevit GAJ helyesírási könyvéről szóló ismertetés. A fordítások területén a latin mellett főleg a német szerzők szerepelnek, a korábbiakon kívül SCHILLER és RANKE is. Az eredeti lírai alkotások tekintetében a publikált ódák aránya csökkent, ami főleg VITKOVICS Mihály halálával, MUŠICKI püspöki rangra emelkedésével, SARAVLIJA Montenegroba való költözésével függ össze. Megélenkül a verselmélettel való foglalkozás. Így a folyóirat hasábjain felmerült a kérdés, megfelel-e az időmértékes verselés a szerb nyelv adottságainak, alkalmazni lehet-e a latin és görög prozódia szabályait a szerb verselésre. HADŽIĆ személyes véleménye szerint a kvantikus szótagoknak hangsúlyokkal való keverése „összekuszálná” a verselést és e téren is hasonló „anarchia” alakulna ki, mint az irodalmi nyelv és a helyesírás tekintetében.

1831 végén HADŽIĆ, aki ügyvéd letétre az elnöki és a szerkesztői tisztséget is „társadalmi munkában” végezte, ez utóbbi funkciójáról lemondott. Utóda Teodor PAVLOVIĆ pesti ügyvéd lett, aki már évi 500 Ft szerkesztői tiszteletdíjat kapott. PAVLOVIĆ, akinek szerkesztői tevékenysége (a *Letopison* kívül szerkesztette a *Serbski Narodni List*-et és a *Serbske Narodne Novine*-t) nagy részben a vizsgált időszakot követő időre esik, folytatta elődeinek szláv – orosz vonalát. Ebben annyira megy, hogy hajlandó az oroszokat és a szerbeket egy népnek tekinteni és közös irodalmi nyelv kialakítása mellett száll síkra. *Iliász* fordításának részleteit orosz és szerb változatban közli.

Ugyanakkor a *Letopist* a kultúra ápolása mellett fokozottabban igyekszik politikai célok szolgálatába is állítani. Amikor KUNITS Mihály a magyar nyelvnek államnyelvnek való minősítését kívánta és a nemzetiségeknek is ajánlotta a magyar nyelv megtanulását,³⁰ a szerkesztő átveszi SERMAGE Petar grófnak a *Zagrebacke Novine* irodalmi mellékletében, a Luna-ban közölt éles tiltakozását és erélyesen állástfoglal a magyar nyelv erőszakos terjesztése ellen. De ő is utal arra, hogy a fajukhoz hűtlen jellemteleneknek megnyerése nem nyereség a magyarság számára sem. A magyarsághoz való kapcsolat tekintetében adalék az a tény is, hogy a folyóirat VITKOVICS Mihályra való megemlékezésében keretében lehozta a *Tudományos Gyűjtemény* terjedelmes nekrológját is.³¹

A kialakulóban lévő illir szemlélet hatására a folyóirat a horvátok felé is közeledni kíván. Felhívja a figyelmet a horvát nyelv jogai mellett kiálló írásművekre, kiemelve, hogy „midőn egy nyelv (értsd a magyar) a nemzetiségi nyelveket teljesen legyűrni s a maga nyelvének az egyeduralmat biztosítani akarja, meg kell becsülni minden törekvést, mely a szláv nemzetiségi nyelvek jogainak védelmére szolgál”.³² Egy 1832 februárjában I. FERENChhez benyújtott latin nyelvű üdvözlő irat felterjesztőit horvát-szerbeknek jelöli meg.³³

³⁰ *Letopis* 1833. 35. k. 144–156.

³¹ Uo. 1832. 31. k. 143–146.

³² Uo. 1832. 30. k. 152–153.

³³ Uo. 1833. 32. k. 34–39.

ugyanakkor egy magát illírnek nevező horvát nyelvtan ismertetése során azt kívánja, hogy a katolikus délszlávok is cirill betűket használjanak. Közli egy Pozsonyban élő horvát Ljudevit Vukotinović FARKAŠ levelét, aki hangsúlyozza, hogy „a folyóirat szükséges minden olyan horvátnak, aki hazáját és a szlávtságot szereti”. . . . „a szerbséggel egyesülni minden becsületes horvátnak kötelessége”.³⁴

Az irodalmi nyelv és a helyesírás tekintetében PAVLOVIĆ is tartotta a régi vonalat. VUK KARADŽIĆ Almanach-ját erősen leminősítő cikkben ismerteti.³⁵ Ugyanakkor azonban jobban teret enged a népdalnak. Elsőnek közli a népi líra első termékét, a híres *Devojka junaku*-t és munkatársai közé veszi Jovan SUBOTIĆ-ot, a század középső évtizedeinek irodalmi polihistorát, a *Letopis* későbbi szerkesztőjét, akit a népdalok ihlettek derűs hangú verselésre.

Ebben az időben a Matica is tovább erősödött. Bár tagjainak száma még mindig csak 42 volt, nagy nyereséget jelentett Sava TEKELIJE (THÖKÖLY Popovics Száva) aradi földbirtokos, a Thökölianum későbbi alapítójának belépése. TEKELIJE már ebben az időben is jelentős adományokkal támogatta a Matica-t és a szerb kultúrát. Pavlovic a Matica nevében köszönő iratot intézett hozzá, és hálaából leközölte nagybátyjának THÖKÖLY Péter orosz tábornoknak életrajzát.³⁶ Ugyanekkor azonban a Matica belső életében is voltak zavarok. Egy tagot, aki PAVLOVIĆ ellen anyagi visszaélés miatt alaptalan feljelentést tett, kizártak az egyesületből.

E zavarok ellenére a *Letopis* kiadásának megszüntetése váratlanul következett be. A cenzúra részéről tulajdonképpen nem fenyegetett veszély, hiszen a cenzor ebben az időben Jovan VUKOVIĆ, a költő VUKOVICS Mihály fivére volt. Inkább HADŽIĆ eredeti konstrukciójának alapvető hiányossága bosszulta meg magát. 1834-ben a hatóságok vizsgálatot folytattak Joakim VUJIĆ önéletrajzával kapcsolatban, amelyet Jovan PRETNER Gorni-Kralovac-i nyomdájában nyomtattak ki. Mivel a mű kiadása ellen a pesti cenzor oroszbarát tendenciája miatt vétót emelt, az író művét elvitte a szerémségi Karlócára, ahol a katonai igazgatás cenzorától mégis sikerült megkapnia a jóváhagyást. A polgári hatóságok azonban ezt a megoldást visszaélésnek minősítették, és a néhány forgalomba került példány elkobzása érdekében a könyvtáraknál házkutatást tartottak. Ennek során Djordje KIRJAKOVIĆ újvidéki kereskedőnél egyéb könyvek mellett nagyszámú *Letopis*-t is találtak. Ekkor derült ki, hogy a Matica Serbska alapítása nincs jóváhagyva és nincs engedélye a *Letopis* kiadására. Ezért a helytartótanács 1835. febr. 17-én rendelkezést hozott, hogy a társaság alapítása és működése körülményeinek tisztázásáig tevékenységét be kell szüntetnie. Bár a Matica ezúttal is hivatkozott I. FERENC már említett leiratára, a HADŽIĆ féle érveket nem fogadták el és a jogszerű engedély elnyeréséig, két évig, a *Letopis* sem jelenhetett meg.³⁷

A kényszerű szünet azonban szerencsére sem a Matica, sem a *Letopis* számára nem jelentett nagyobb csapást. Hamarosan mind a társaság, mind a folyóirat újabb lendületes fejlődésnek indult.

³⁴ PETROVIC: I. m. 252.

³⁵ *Letopis* 1834. 36. k. 148–151.

³⁶ Uo. 1833. 33. k. 1–19.

³⁷ MILISAVAC: I. m. 48.

KÁLMÁN KINDLOVITS

La première décennie du Letopis de la Matica Serbe

Le *Letopis*, cette revue trimestrielle, plus tard mensuelle de la Matica Serbska, institution culturelle des Serbes de Hongrie, fondée il y a 150 ans, est une publication considérable de plusieurs points de vue dans l'histoire du journalisme du pays. L'exigence réelle et la capacité d'organisateur de l'élite culturelle serbe l'a maintenue vive, sans compter quelques interruptions insignifiantes, durant un siècle entier de la Hongrie historique. Le profil de contenu de la revue qui changeait de temps en temps, mais qui embrassait toujours un vaste terrain, a assuré un cadre convenable, de la protection et du soutien pour l'évolution de la culture et des aspirations scientifiques de la population serbe de Hongrie, elle a donné place aux écrits des linguistes, des littérateurs, des historiens serbes et appartenants à d'autres peuples slaves, à l'aide de son matériel d'information et de ses revues bibliographiques, elle a assuré une vue d'ensemble sur les événements de la civilisation serbe et slave en général.

La première décennie de la parution de la revue (à partir de son début de 1825 jusqu'à son interdiction en 1834) coïncide avec la première période de l'âge réformiste de Hongrie. La liste des articles de la revue reflète fidèlement les efforts multiples que les Serbes de Hongrie (en partie en reprenant les devoirs de leur mère-patrie aussi) ont déployé en vue de renouveler leur langue sur une base populaire, de moderniser leur littérature et de consolider leur conscience nationale. Ce qui a facilité à atteindre leurs buts, c'était la disposition traditionaliste des Slaves et leur penchant vers la collectivité, qui a aidé à détourner la magyarisation outré qui apparaissait déjà à la fin de cette période. Contre cette dernière, les auteurs des articles du *Letopis* ont élevé leur voix catégoriquement, mais toujours objectivement et dans un ton plein de dignité.

La parution du *Letopis* s'attachait étroitement à l'activité de la Matica Serbska, aux courants, aux problèmes, aux rapports personnels au dedans de cette institution (p. ex. dans le problème de la rénovation de la langue, de la réforme de l'orthographe). Dans la période traitée par l'étude, ses rédacteurs appartenaient aux intellectuels les plus actifs, ayant le plus large horizon, de la population serbe de Hongrie (littérateurs, juristes): Djordje *Magarašević*, Jovan *Hadžić*, Teodor *Pavlović* étaient les pionniers pleins d'autorité de la culture serbe de Hongrie. L'Imprimerie de l'Université qui s'est chargée de la production de la revue, a élevé le niveau de la revue par la qualité de son travail typographique. L'appareil bibliographique relativement abondant y a contribué également de sa part.